

Непрямі тактики мовленнєвої агресії

Ю. В. Кріпак

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Paper received 15.05.2016; Accepted for publication 28.05.2016.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню та дескрипції непрямих тактик мовленнєвої агресії у діалогічному дискурсі. Розглянуто тактики, зміст яких може бути виведено лише шляхом інтерпретації контексту. Встановлено особливі мовленнєві характеристики тактик на матеріалі сучасних англомовних художніх відеофрагментів та літератури, що надає можливість розпізнати прихований аспект негативного впливу на інтерактанта, а також запобігти його ескалації та прояву в майбутньому.

Ключові слова: мовленнєва агресія, комунікативна стратегія, тактика, англомовний діалогічний дискурс, іронія.

Вступ. Агресивна комунікація набуває вагомого значення при вивченні, оскільки являється невід’ємним явищем сучасного суспільства, окрім цього, низка питань, пов’язаних із сутністю цього багатоаспектного феномену, залишається невирішеною. Частота вживання агресивних висловлень, а також необхідність розтлумачення мовленнєвих аспектів непрямих тактик мовленнєвої агресії зумовлюють **актуальність** даної статті. **Метою** дослідження є виокремлення та аналіз непрямих тактик мовленнєвої агресії, що передбачає з’ясування та розуміння їх сутності у мовленнєвій взаємодії на **матеріалі** сучасного діалогічного англомовного дискурсу з використанням **методів** прагмасемантичного та конwersаційного аналізів.

Аналіз наукових досліджень з теми. Стратегія мовленнєвої агресії реалізується у повсякденному спілкуванні індивідів за допомогою низки тактик, які підрозділяються на прямі та непрямі залежно від способу їхнього мовного втілення. Услід за В. В. Деметсьевим, який розмежує пряму та непряму комунікацію [3, с. 7], прямими тактиками вважаємо такі, що базуються на прямих засобах комунікування, тобто відповідні комунікативні смисли втілені у висловленні певними лексичними, фразеологічними, граматичними тощо засобами, а непрямыми – такі, що їх може бути виведено лише шляхом інтерпретації змісту висловлення у контексті.

До непрямих тактик активної вербальної агресії відносимо такі: (1) глузування / дражніння / висміювання, (2) натяк / інсинуація, (3) іронія / сарказм, (4) провокування, (5) демонстрація власного обурення. Розглянемо особливості реалізації цих тактик у міжособистісному спілкуванні.

Результати та їх обговорення (1) Непряма тактика активної мовленнєвої агресії – глузування / дражніння / висміювання – відрізняється від образи як прямої тактики активної мовленнєвої агресії тим, що має на меті не тільки завдати шкоди «суспільному обличчю» адресата, але ще відзначена особливою словесною і ментальною креативністю. Наведемо приклад:

“Hey, Liv.” “Yes.” “Your wedding will be huge. Just like your ass at prom.” [10].

У парцельованій частині останньої репліки спостерігаємо подання асерції як пресупозиції. Асерція – це те, що стверджується, наказується, запитується і т.ін. у висловленні [5, с. 245], тобто та частина змісту висловлення, яка заперечується при введенні загального заперечення [1, с. 28]. Пресупозиція, на відміну

від асерції, дії заперечення не підлягає, оскільки її хибність робить усе висловлення недоречним або аномальним [5, с. 243]. Іншими словами, пресупозиція містить інформацію, яка не піддається істиннісній оцінці, отже, її неможливо спростувати шляхом незгоди, або піддати сумніву за допомогою верифікуючого питання. Цими властивостями асерції і пресупозиції вміло користується мовець-агресор у розглядуваному прикладі: асерція («у тебе великий зад» / *your bottom is large*), висловлення якої було б відвертою образою, тут замаскована під пресупозицію, що міститься у доволі креативному порівнянні («твоє весілля буде таким само величезним, яким був твій зад на студентському балу»), яка не підлягає дії заперечення.

(2) Саме тому, як справедливо зазначають сучасні дослідники, у насмішці велике значення має підтекст, натяк [6, с. 22; 7, с. 255]. Для ілюстрації тактики натяку звернемося до аналізу полілогу, який відбувається у такій ситуації: Сюзан запрошує свою подругу Кері до себе додому, щоб презентувати їй подарунок на день народження. Удома спить її чоловік (Річард), який має дуже напружену роботу й потребує відпочинку. Він прокидається через гучний сміх подруг і між цими учасниками відбувається така розмова:

RICHARD: I'm on London time! I've got to be up in three hours when the markets open. CARRIE: I'll call you. SUSAN SHARON: Just ignore him. You don't have to leave. CARRIE: It's okay. Goodnight, Grumpy [13, 1:33].

Натяк Річарда на те, щоб подруги припинили галасувати, є доволі прозорим: він каже, що він працює за лондонським часом та йому треба вставати через три години, коли там відкриються ринки (*I'm on London time! I've got to be up in three hours when the markets open*). Звідси можна вивести інференційним шляхом, що зараз за лондонським часом ще дуже рано, тобто Річард хоче спати, а для цього йому потрібна тиша. Кері розуміє цей натяк, свідченням чому є її репліка «Я тобі подзвоню» (*I'll call you*), що адресована Сюзан і є непрямим способом прощання. Таким чином, Річард шляхом прихованої вербальної агресії (натяк), досягає своєї комунікативної мети (повідомляє про своє невдоволення та наказує припинити галас), а також і позакомунікативної мети (вимушує подругу дружини піти з його дому).

(3) Іронія також є тактикою непрямой мовленнєвої агресії. Іронія (від гр. *eironeia*) визначається у словнику у такий спосіб: 1) тонка насмішка, яку виражено

у прихованій формі; 2) вжиток слова або виразу у протилежному значенні з метою висміювання [4, с. 576]. Д.Шпербер і Д.Вілсон визначають іронію як «луна-висловлення, метою котрого є осміяння думки, вираженої у вихідному висловленні» [14, с. 241]. Вихідне висловлення та луна-висловлення співвідносяться за допомогою сигналу іронії (*Ironiesignal*) [2, с. 44], що його наявність є прикметною рисою іронії («сигнал іронії <...> становить основу іронії» [там само]). Сигнали іронії можна підрозділити на вербальні та паравербальні. До паравербальних сигналів іронії належать підморгування, покашлювання, особлива інтонація тощо, а до вербальних – високомовний стиль, задовгі фрази, повтори тощо.

Однак сигнал іронії може міститися й у контексті, як-то у наступному діалогічному обміні, який відбувається під час званого обіду. Одним із комунікантів є молода дівчина Маргарет Робертс, якій надалі судилося стати прем'єр-міністром Великої Британії (славнозвісною Маргарет Тетчер):

PORTLY HOST: So was your father a political man, too, Miss Roberts? MARGARET: Oh, yes, to his core. And Mayor of Grantham. PORTLY HOST: And a grocer as well! MARGARET: Yes. Ears prick up around the table. THE HOST is lost for something to say. HOSTESS: And did you help, err, in the...shop? MARGARET: Oh, yes. It was a family business. GREY SUITED MAN: A very good starting point for the political life, I'm sure. MARGARET: That and a degree from Oxford. The put-down, though not intentional, causes Denis to smile. MARGARET catches the smile. She remains unruffled and goes back to her food, picking up a knife and fork, working her way in, teasing her hors d'oeuvres [11].

Називаючи роботу у лавці бакалійника «дуже добрим стартом у політичній кар'єрі» (*A very good starting point for the political life*), мовець (чоловік у сірому костюмі) їдко глузує з Маргарет, але вона нібито ігнорує його іронію, погоджуючись з його твердженням (слово-замісник *that*); при цьому вона додає, що її добрий старт у політичній кар'єрі забезпечено й дипломом Оксфордського університету. У коментарі до цього діалогу її відповідь кваліфіковано як «різку», «що має на меті поставити на своє місце». З авторським коментарем, що слідує за цим («не навмисний» / *not intentional*), однак, важко погодитися, оскільки Маргарет є розумною та освіченою людиною, яка не соромиться свого походження; вона свідомо «приймає бій» за себе та свою родину. Таким чином, сигнал іронії у цьому діалогічному обміні міститься у широкому контексті, якій активує перша репліка (знання мовців, а також присутніх при розмові та глядачів / читачів, що праця у бакалійній лавці не є добрим стартом у політичній кар'єрі). Наявність іронії як різновиду мовленнєвої агресії підтверджується й доволі різкою реплікою-реакцією Маргарет (*That and a degree from Oxford*), яка, однак, зовнішньо спокійна (*remains unruffled and goes back to her food*).

(4) провокування є різновидом непрямой мовленнєвої агресії, оскільки за формою відповідне висловлення не може бути кваліфіковано як таке, що завдає шкоди «суспільному обличчю» адресата. Однак це висловлення є образливим за своїм прагма-

тичним змістом, оскільки адресант порушує межі суспільно прийнятих норм з метою викликати неприховану / пряму мовленнєву агресію з боку адресата. Ця тактика може бути реалізована одним висловленням, але може охоплювати й декілька реплік.

Провокування є непрямим аналогом образи. На відміну від останньої, провокування потребує від мовця психологічної та комунікативної майстерності. Для підтвердження цього розглянемо діалог між психологом (Шон) і його пацієнтом (Віл), який не хоче відвідувати психологічні сеанси, але має це робити, щоб його умовний вирок не перетворився на дійсний. Під час першого сеансу він намагає уразливе місце Шона (його дружина, яка померла) і провокує його, розмірковуючи уголос про його дружину:

WILL: Maybe you married the wrong woman. SEAN: Maybe you should watch your mouth. Watch it right there, chief, all right? WILL: Ah...Well, that's it, isn't it? You married the wrong woman. What happened? What, d'she leave you? Was she, you know, banging some other guy? SEAN: If you ever disrespect my wife again, I will end you, I will fuckin' end you. Got that, chief? WILL: Time's up.

SEAN: Yeah. [12: 00.41.02]

Спочатку це лише догадка, на що вказує наявність у висловленні Віла модального дієслова *maybe* (*Maybe you married the wrong woman*). Ця догадка влучає у ціль, про що свідчить мовленнєва агресія психолога у відповідь, яка повторює структуру репліки Віла, але містить розмовну ідіому *watch your mouth* (слідкуй за тим, що говориш), яка характеризується негативним оцінним забарвленням; вона вживається у ситуації як засіб неввічливого припинення розвитку теми, що є неприемною для того, хто його вживає. На обурення психолога вказує й те, що він повторює свій наказ у дещо змінній формі, що інтенсифікує зміст його висловлення (*Maybe you should watch your mouth. Watch it right there, chief, all right?*). Отримавши підтвердження своїй догадці (*Ah...Well, that's it, isn't it?*), Віл продовжує розвивати тему подружньої зради (повтор свого висловлення вже без модального дієслова *maybe*, тобто в асертивній модальності: *You married the wrong woman*), ставлячи низку запитань, які виходять за межі припустимого у спілкуванні малознайомих людей (*What happened? What, d'she leave you? Was she, you know, banging some other guy?*). Спровокувавши у такий спосіб інтенсивну мовленнєву агресію психолога (погрозу), на що, зокрема, вказує наявність у його висловленні інвективу (*If you ever disrespect my wife again, I will end you, I will fuckin' end you*), Віл виходить переможцем у цьому раунді та закінчує розмову, вказуючи на то, що відведений для сеансу час закінчився.

Однак тактика провокування не завжди досягає своєї мети, якою, як було зазначено вище, є викликати відкрити вербальну агресію: відповіддю на провокування може бути теж провокування. Розглянемо такий приклад:

HOLLY GOLIGHTLY: No, no. you disapprove of me, and I do not accept drinks from gentlemen who disapprove of me. I'll pay for my own whiskey. And don't you forget it. PAUL VARJAK: Holly. HOLLY GOLIGHTLY: I do not accept drinks from disapproving

gentlemen, especially not disapproving gentlemen who are kept by other ladies. So take it. You should be used to taking money from ladies by now. PAUL VARJAK: If I were you, I'd be more careful with my money. Rusty Trawler is too hard a way of earning it. HOLLY GOLIGHTLY: It should take you exactly four seconds to cross from here to that door. I'll give you two [9, p.24].

Діалог відбувається між Голлі Голайтлі, легковажною дівчиною, яка мріє стати утриманкою багатого чоловіка, і Полом Варжаком, письменником, який живе за рахунок багаті коханки. Голлі не хоче, щоб Пол платив за її напій, оскільки він несхвально ставиться до неї (*I do not accept drinks from gentlemen who disapprove of me*). Проте у свою відмову, що експлікує цю причину, вона включає і провокуючу пресупозицію, що він сам є утриманцем жінки (*who are kept by other ladies*). Однак Пол застосовує проти Голлі її власну тактику провокування, додаючи до своєї поради бути обережною з грошима зауваження, що дуже важко заробляти гроші у Расті Трролера (*Rusty Trawler is too hard a way of earning it*), з чого можна вивести, що останній оплачує послуги Голлі. На це вона відповідає Полу Варжаку різким наказом піти геть, що свідчить про розуміння нею провокуючого смислу його висловлення. Цей приклад є ілюстрацією синкретизму смислів провокування і натяку, що породжуються й інтерпретуються під час реалізації відповідних тактик.

(5) Демонстрація власного обурення є ще однією тактикою непрямой мовленнєвої агресії. Її прикметною ознакою є те, що мовець, який висловлює своє обурення, посідає домінуючу комунікативну позицію відносно співрозмовника; для цього мають існувати певні рольові передумови, як-то у наступному фрагменті із фільму «Залізна леді», в якому Маргарет Тетчер виказує своє обурення з приводу недбайливо підготованого документу:

- It is merely a first draft. – There are two T's in 'committee'! Two T's. This is shameful. Shameful! I can't even rely on you for a simple timetable! Are you unwell? Yes. You are unwell. Give me your pencil, give it to me! If this is the best you can do I had better send you to hospital, and I should do your job as well as my own and everyone else's [11].

Тут спостерігаємо повтори (*There are two T's in 'committee'! Two T's; This is shameful. Shameful! Give me your pencil, give it to me!*), окличні речення (*I can't even rely on you for a simple timetable! Give me your pencil, give it to me!*), риторичні запитання (*Are you unwell? Yes. You are unwell*). Прикметно те, що Маргарет Тетчер вдається до доволі довгого монологу і ніхто не наважується її перебити. Протягом розгортання цього монологу висловлення власного обурення поступово перетворюється на особистий напад, тобто образу (*If this is the best you can do I had better send you to hospital, and I should do your job as well as my own and everyone else's*).

Демонстрація власного обурення може бути не тільки атакуючою тактикою, але й захисною, як у наступному прикладі. Діалог відбувається у такій ситуації: Мелвіл кинув собаку Саймона до сміттєпровода; Саймон знаходить її та приходиться до Мелвіла висказати свої нарікання, але той застосовує

тактику демонстрації власного обурення з іншого приводу, а саме, з того, що йому заважають працювати:

As Simon hears MELVIN through the door and takes a step back. Melvin throws open the door. He looks demonic.

MELVIN: (loud and angry) Yeeees!!! SIMON: Maybe this can wait.

Frank signals encouragement as Melvin opens the door.

SIMON: I found Verdell, Mr. Udall. MELVIN: Well, that's a load off.

Melvin walks back into the apartment and is about to close the door when Simon has another burst of bravery.

SIMON: Did you... do something to him? MELVIN: Do you realize that I work at him? SIMON: (eyes downcast) No, I didn't. MELVIN: Do you like to be interrupt when you are danging around in your little garden? SIMON: No... actually, I even shut the phone off and put a little piece of cardboard in the ringer so no one can just buzz me from d... MELVIN: Well, I work all the time. So never, never again interrupt me. Okay? I mean, never. Not 30 years from now... not if there's fire. Not even if you hear a thud from inside my home and a week later there's a smell from in there that can only come from a decaying body and you have to hold a hanky against your face because the stench is so thick you think you're going to faint even then don't come knocking or, if it's election night and you're excited and want to celebrate because some fudge-packer you dated has been elected the first queer President of the United States... and he's going to put you up in Camp David and you just want to share the moment with someone... don't knock ... not on this door. Not for anything. Got me. Sweetheart? SIMON: Yes. It's not a subtle point you're making. MELVIN: Okay, then.

Melvin enters his apartment and slams the door shut [8, p. 8-9].

Агресивність першої репліки Мелвіна очевидна з її паравербальних характеристик, що їх передано графічно (*Yeeees!!!*) та прокоментовано в авторській ремарці (*loud and angry*). Далі Мелвін вдається до іронії (*Well, that's a load off*), прямого запитання (*Do you realize that I work at him?*), за яким слідує запитання, що є майже риторичним (*Do you like to be interrupt when you are dangling around in your little garden?*). Власне обурення він висловлює у доволі довгому пасажі, в якому наявні повтори (*So never, never again interrupt me*), запитання, які перевіряють ефективність комунікативного контакту (*Okay? Got me, Sweetheart?*), а також нагромадження деталей, які важко навіть уявити (*Not even if you hear a thud from inside my home and a week later there's a smell from in there that can only come from a decaying body and you have to hold a hanky against your face because the stench is so thick you think you're going to faint even then don't come knocking or, if it's election night and you're excited and want to celebrate because some fudge-packer you dated has been elected the first queer President of the United States... and he's going to put you up in Camp David and you just want to share the moment with someone... don't knock ... not on this door. Not for anything*). Таке надзвичайно емоційне і креативне висловлювання власного обурення допомагає мовцю

досягти своєї комунікативної мети – перетворити обвинувача на відповідача, а також позакомунікативної мети – позбутися настирливого відвідувача.

Висновки. Використання непрямих тактик активної мовленнєвої агресії надає мовцю низку переваг, зокрема, дозволяє підвищити ефективність його висловлення шляхом апеляції до уяви та емоцій слухача,

уникнути відповідальності за імпліцитну частину висловлювання, нівелюючи наявність агресивного підтексту, а також поліпшити свій власний імідж, відмовляючись від використання прямих засобів і прийомів реалізації мовленнєвої агресії та водночас демонструючи свій високий інтелектуальний рівень, гарну поінформованість та ораторську майстерність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике / Сост.: А.Н.Баранов, Д.О.Добровольский, М.Н.Михайлов и др.; Под ред. А.Н.Баранова и Д.О.Добровольского. – 2-е изд. – М.: Азбуковник, 2001. – 625 с.
2. Вайрих Г. Лингвистика лжи: Пер. с нем. Е.Г. Казакевич // Язык и моделирование социального взаимодействия / Сост. В.М. Сергеев, П.Б.Паршин; Общ. ред. В.В.Петрова. – М.: Прогресс, 1987. – С. 44-87.
3. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация / В.В. Дементьев. – М.: Гнозис, 2006. – 560 с.
4. Комлев Н.Г. Словарь иностранных слов. – М.: Эксмо-Пресс, 2000. – 1308 с.
5. Кронгауз М.А. Семантика: Учебник / М.А. Кронгауз. – М.: Изд-во Российск. гос гуманитарн. ун-та, 2001. – 399 с.
6. Паремузашвили Э. Косвенный агрессивный речевой акт «намеки» в практике преподавания РКИ / Э. Паремузашвили // Вестник МАПРЯЛ. – 2013. – №74(1). – С.20- 32.
7. Седов К.Ф. Речевая агрессия и агрессивность как черта речевого портрета / К.Ф. Седов // Социальная психолінгвістика: Хрестоматія / Составление К.Ф. Седова. – М.: Лабиринт, 2007. – С. 255-277.
8. Andrus – Andrus M. As Good as It Gets : film script [electronic resource]. – Access : http://www.pages.drexel.edu/~ina22/splaylib/Screenplay-As_Good_As_It_Gets.pdf. – Title from the screen, 1997. – 129 p.
9. Breakfast At Tiffany's – Breakfast At Tiffany's : dialogue transcript [electronic resource] // Drew's Script-O-Rama. – Access : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/b/breakfast-at-tiffanys-script.html. – Title from the screen, 1961.
10. Bride Wars : [movie] / directed by Gary Winick. – Fox 2000 Pictures, 2009. – 89min.
11. The Iron Lady – Morgan A. The Iron Lady: film script [electronic resource] // The Internet Movie Script Database. – Access: <http://www.imsdb.com/scripts/Iron-Lady,-The.html>. – Title from the screen.
12. Damon – Damon M., Affleck B. Good Will Hunting: dialogue transcript [electronic resource]. – Access : <http://www.moviescriptsandscreenplays.com/BenandMatt/goodwilltrans.html>. – Title from the screen. – Accessed 2016 Feb. 26. – 109 p.
13. Sex and the city / created by Darren Star. – HBO Production. – 1998 – Season 2. – Episode 2 [electronic resource]. – Access : <http://ororo.tv/en/shows/sex-and-the-city>.
14. Sperber D. Relevance: Communication and Cognition / D. Sperber, D. Wilson. – Oxford, Cambridge : Blackwell, 1996. – 326 p.

REFERENCES

1. English-Russian dictionary in linguistics and semiotics / Put down by: A.N.Baranov, D.O. Dobrovolskiy, M.N.Mikhaylov and others; Edited by A.N.Baranov and D.O. Dobrovolskiy. – 2 issue. – М.: Azbukovnik, 2001. – 625 p.
2. Weinrih G. Linguistics of lies: Translated from German by E.G. Kazakevytsch // Language and modeling of social interaction / Made up by V.M. Sergeev, P.B. Parshyn; Edited by V.V. Petrova. – М.: Progress, 1987. – P. 44-87.
3. Demytyev V.V. Indirect communication / V.V. Demytyev. – М.: Gnozis, 2006. – 560 p.
4. Komlev N.G. Dictionary of foreign words. – М.: Eksmo-Press, 2000. – 1308 p.
5. Krongauz M.A. Semantics: tutorial / М.А. Krongauz. – М.: Published by Russ. State human. Univ., 2001. – 399 p.
6. Paremuzashvili E. Indirect aggressive speech act «hint» in the practice of teaching RKI / E. Paremuzashvili // Publication MAPRYAL. – 2013. – №74(1). – P.20- 32.
7. Sedov K.F. Speech aggression and aggressiveness as a feature of communicative portrait / K.F.Sedov // Social psycholinguistics: Reader / Made up by K.F.Sedov. – М.: Labirynt, 2007. – P. 255-277.

Indirect tactics of speech aggression

Kripak Y. V.

Abstract. The article is devoted to the analysis and description of indirect tactics of speech aggression in dialogical discourse. The tactics, where the contents can be interpreted only from context, are examined. Peculiar characteristic features of indirect speech aggression are distinguished based on Modern English video fragments and literature that will give the opportunity to recognize the hidden aspects of negative influence and prevent its escalation and display in the future.

Keywords: *speech aggression, communicative strategy, tactics, English dialogical discourse, irony.*

Непрямые тактики речевой агрессии

Ю. В. Крипак

Статья посвящена исследованию и описанию непрямых тактик речевой агрессии в англоязычном диалогическом дискурсе. Рассмотрены тактики, смысл которых может быть выведен лишь при помощи интерпретации контекста. Определены отличительные особенности тактик на материале современных видеофрагментов и литературы, что дает возможность распознать скрытый аспект негативного влияния на интерактанта, а также предотвратить его эскалацию и проявление в будущем.

Ключевые слова: *речевая агрессия, коммуникативная стратегия, тактика, диалогический дискурс, ирония.*